

М. П. ОЛЕНКОВСЬКИЙ

Пізньомезолітичні стоянки на Херсонщині

З метою виявлення нових пам'яток кам'яного віку у степах Північного Причорномор'я, у 1973—1976 рр. автором проводились розвідки на території нижньодніпровських пісків. Враховуючи, що ця територія останнім часом інтенсивно засаджується лісами, розвідки мали також охоронне значення.

Відкрито десять пунктів з матеріалом пізньомезолітично-ранньонеолітичного часу. Дев'ять з них розташовані досить кучно, на площі 1×4 км на відстані до 4 км від залізничної станції Великі Копані та майже 20 км від Дніпра.

Великі Копані 1 (рис. 1, 1—20). Знаходяться в 2 км на північний схід від залізничної станції. В улоговині розміром 60×35 м, в якій залягав різночасовий матеріал, виділене скупчення розміром 20×15 м з матеріалом пізньомезолітичного часу. Зібрана колекція налічує більш як 100 крем'яних виробів. Серед них дві трапеції, верхня основа однієї з яких оброблена дрібною притуплюючою ретушшю (рис. 1, 2), маленький круглий скребочок, різець (на відщепі), уламок пластинки з виїмкою, ретушовані пластинки та дрібні відщепи, пластинки та мікропластинки.

Великі Копані 2 (рис. 1, 21—26). Знаходяться в 200 м на північний захід від пункту Великі Копані 1. Серед основного матеріалу, який відноситься до доби середньої бронзи, виділені шість виробів пізньомезолітично-ранньонеолітичного вигляду: нуклеус, скобель на нуклеусовидному виробі, маленький скребочок підокруглої форми, уламок пластинки з ретушшю та уламки вузьких, правильно огранованих пластинок.

Великі Копані 4 (рис. 1, 27—35). Знаходяться на відстані 3 км на північний захід від залізничної станції. Матеріал, зібраний на площі 15×30 м, одночасовий, налічує 27 крем'яних виробів. У колекції є: маленький кінцевий скребочок на відщепі, асиметрична трапеція, мікрорізець, свердло, уламок пластинки з виїмкою та ретушшю, перетини та уламки пластинок та відходи виробництва.

Великі Копані 7 (рис. 1, 36—46). Знаходяться у 0,5 км на північний захід від пункту Великі Копані 4. Зібраний на площі 20×35 м, матеріал одночасовий. Колекція налічує 85 крем'яних предметів: 3 маленьких підокруглих скребочка, уламок пластинки з притупленим краєм, уламки пластинок з ретушшю, відщеп з ретушшю, уламки пластинок та мікропластинок, відходи виробництва.

Великі Копані 10 (рис. 1, 47—50). Знаходяться на відстані 0,3 км на захід від пункту Великі Копані 1. Зібраний на площі 10×20 м матеріал одночасовий, налічує 9 крем'яних виробів: маленький круглий скребочок, асиметрична трапеція з боковими виїмками, уламок мікропластинки та відходи виробництва.

Великі Копані 11 (рис. 1, 51, 52). Знаходяться на відстані 0,2 км на північ від пункту Великі Копані 10. Зібраний на площі 15×15 м матеріал одночасовий, налічує 14 крем'яних виробів. В колекції є висока асиметрична трапеція, уламок призматичної пластинки та відходи виробництва.

Великі Копані 24 (рис. 1, 53, 54). Знаходяться на відстані 0,4 км на південь від пункту Великі Копані 1. Серед матеріалу, зібраного на площі 5×15 м, є: підокруглий скребочок, пластинка з виїмками та відходи виробництва.

Великі Копані 27 (рис. 1, 55—57). Знаходяться на відстані 0,3 км на північний захід від пункту Великі Копані 1. Зібрана на площі 15×30 м колекція налічує 9 крем'яних виробів. Складається з мікропластинки, уламків пластинок та відходів виробництва.

Великі Копані 28 (рис. 1, 58—62). Знаходяться на відстані 2,5 км на північний північний захід від залізничної станції. Матеріал одночасовий. Зібрана на площі 15×35 м колекція складається з 9 крем'яних виробів: трапеції, претинів пластинок, мікропластинки та відходів виробництва.

Матеріал з пунктів, що розташовані біля залізничної станції Великі Копані, зібрано в улоговинах на розвіяних пісках. Культурний шар ні на одному з пунктів не зберігся. Всі 9 пунктів розташовані вздовж границі з рівними супіщаними землями, на відстані не більше 2 км вглиб бугристих пісків.

Ще один пункт з матеріалом пізньомезолітично-ранньонеолітичного часу відкрито на відстані 1,5 км від заплави Дніпра, неподалік від с. Піщанівка.

Піщанівка 4 (рис. 1, 63—65). Зібраний на площі 2×10 м матеріал одночасовий, налічує 6 крем'яних виробів: сегментовидна трапеція, два уламки пластинок, мікропластинка з ретушшю та луски.

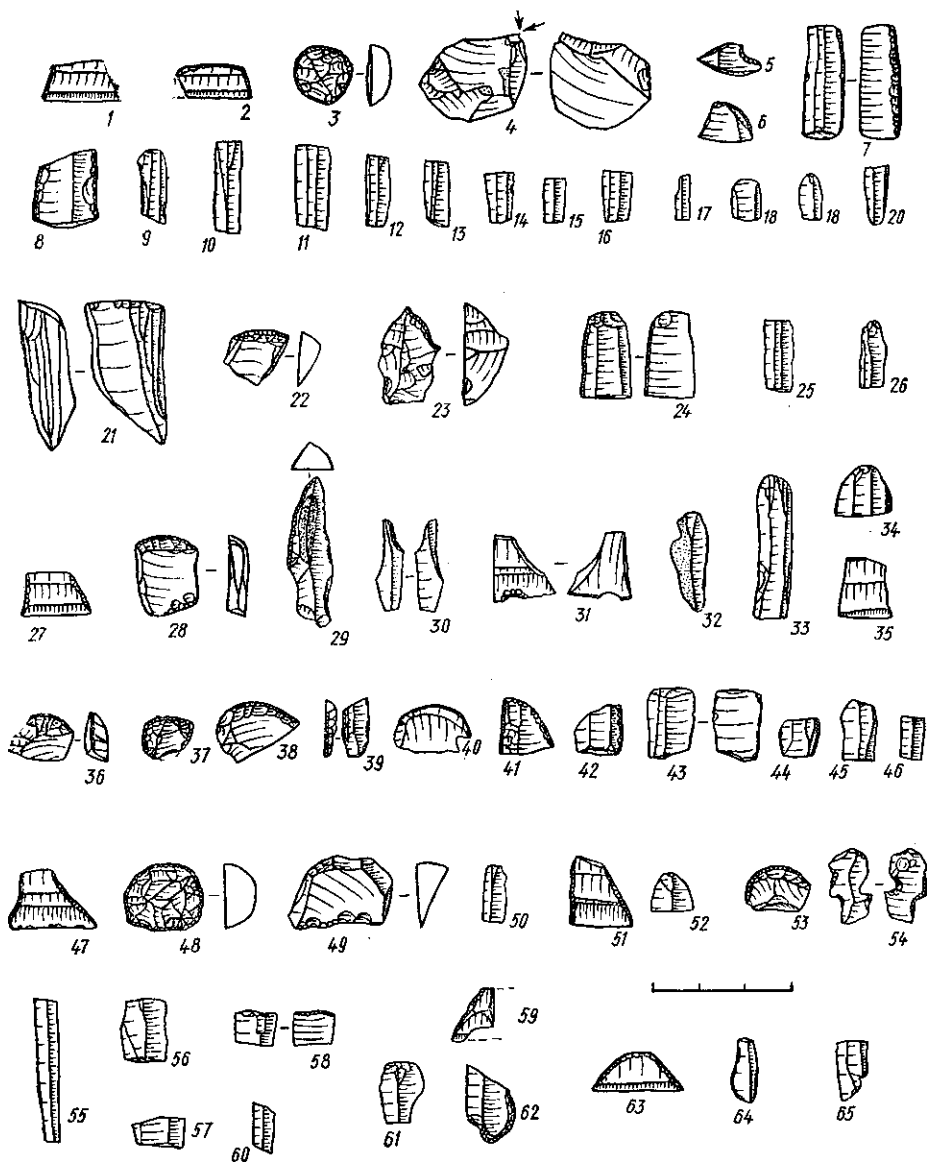

Рис. 1. Крем'яні вироби з пунктів Великі Копані 1 (1—20), Великі Копані 2 (21—26), Великі Копані 4 (27—35), Великі Копані 7 (36—46), Великі Копані 10 (47—50), Великі Копані 11 (51, 52), Великі Копані 24 (53, 54), Великі Копані 27 (55—57), Великі Копані 28 (58—62), Піщанівка 4 (63—65).

На нижньодніпровських пісках, крім матеріалу перелічених пунктів, були також знахідки окремих крем'яних виробів пізньомезолітично-неолітичного часу. Зібрані вони в уроч. Веремени на березі Ягорлицької затоки (рис. 2, 9—11, 18), поблизу залізничних станцій Раденськ (рис. 2, 1, 2, 4, 12, 16, 19, 21) та Великі Копані (рис. 2, 8, 13—15, 17), а також біля с. Піщанівка (рис. 2, 3, 5—7). Серед окремих знахідок є трапеції (рис. 2, 1—3), сегмент (рис. 2, 4), різці (рис. 2, 5, 6), пластинка з виїмкою (рис. 2, 12), різчик (рис. 2, 7), пластинка з виїмкою на кінці (рис. 2, 11). Особливо треба відзначити вістря стріли (рис. 2, 13). Прямі аналогії йому серед знахідок у степах Північного Причорномор'я підібрати важко, але враховуючи на те, що вже в кінці першої половини неоліту тут з'являються вістря стріл з двобічною обробкою, а також на те, що близькі за формою до нашого, але без бокової виїмки є в Криму¹ типологічно це вістря, мабуть, датується часом не пізніше неоліту.

¹ Мацкевой Л. Г. Опыт типологической классификации микролитических индустрий Крыма (мезолит — неолит). — СА, 1971, № 1, с. 8.

Увесь матеріал виділяється дуже високою мікролітичністю. Кремень високої якості, різнокольоровий — рожевий, коричневий, жовтий, темно- та світло-сірий. Значну частину складають вироби з прозорого та напівпрозорого кременю. На деяких виробах є ділянки з галечниковою або жолтавою коркою. Патинізованих виробів, покритих легкою блакитною або білою патиною, небагато. Наявність серед матеріалу пунктів відходів виробництва (дрібних відщепів, лусок та осколків) говорить про те, що виготовлення знарядь проводилось на площі цих стоянок. На усіх пунктах, за винятком

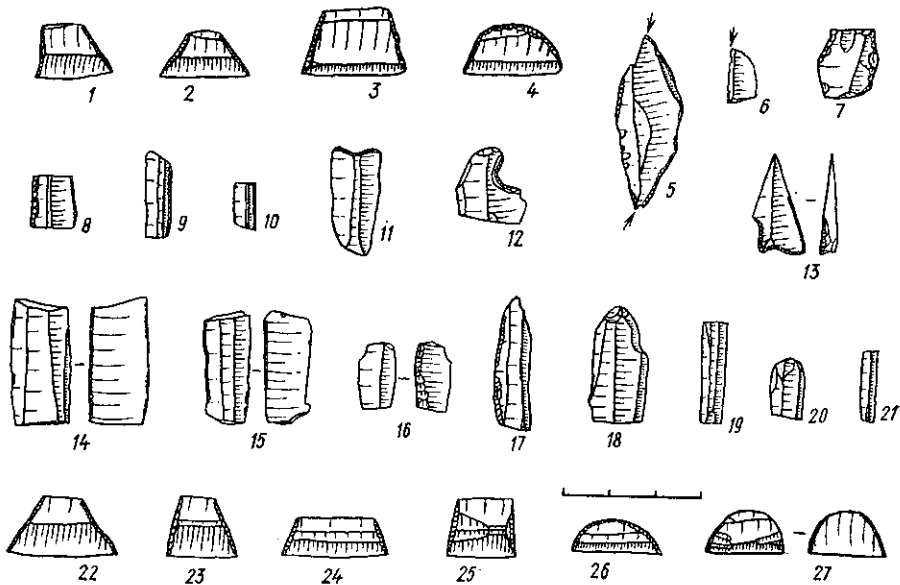

Рис. 2. Окремі знахідки з території нижньодніпровських пісків.

1—3, 22—25 — трапеції; 4, 26, 27 — сегменти; 5, 6 — різці; 7 — різчик; 8—10 — пластинки з пригупленим краєм; 11, 12 — пластинки з виїмками; 13 — вістря стріли; 14—17 — пластинки з ретушію; 18—21 — пластинки та мікропластинка.

Великих Копанів 28 та Пішанівки 4, знайдені обпалені кремені, серед яких переважають відходи виробництва. Майже на всіх пластинках, їх перетинах, мікропластинках, основах деяких трапецій є сліди використання у вигляді вищербин.

На території Херсонської області пізньомезолітичні стоянки до останнього часу не були відомі. Майже не відомі також ранньонеолітичні пам'ятники (крім раніш виявлених Л. Г. Мацкевим двох пунктів на нижньодніпровських пісках²).

Приведений матеріал, а також колекція геометричних мікролітів Херсонського краєзнавчого музею (рис. 2, 22—27), яка налічує більш двох десятків, дозволяють зробити ряд попередніх висновків про заселення нижньодніпровських пісків та Нижнього Дніпра в межах Херсонської області в пізньомезолітичний та ранньонеолітичний час. Насамперед треба відзначити досить великий процент геометричних мікролітів, серед яких є трапеції і сегменти, а також відсутність вкладинок кукрекського типу, та різців. Це дає змогу стверджувати, що Нижній Дніпро був заселений не тільки населенням з кукрекськими рисами матеріальної культури, як це вважалось досі. У зібраному матеріалі присутні риси як гребинківської, так і горнокримської культур. Простежуються також деякі спільні риси з окремими пам'ятниками Надпоріжжя. Але говорити про своєрідну змішану культуру місцевого населення на основі нечисленного матеріалу зараз немає підстав. Жодного разу не були знайдені в одному комплексі характерні для різних культур знаряддя, так сегменти, типові для кримських пам'яток, не зустрінуті разом з асиметричними трапеціями, ногтьовидними та округлими скребачками — матеріалом більш характерним для гребинківської культури. Можливо, це результат нечисленності колекцій, але більш вірогідно, що нижньодніпровські піски відвідувались мисливцями, представниками різних культур Північного Причорномор'я. Можливо також припустити, що нижньодніпровські піски були південносхідною границею території гребинківської культури. Це припущення здається вірогідним, якщо врахувати, що північніше, ще далі на схід, ніж відкриті на нижньодніпровських пісках пункти, розташована гребинківська стоянка Казанка³.

Зважаючи на нечисленність та підйомний характер матеріалу, вище викладені висновки потребують ще підтвердження.

² Мацкевой Л. Г. Археологические разведки в Цюрунинском р-не Херсонской обл.— КС ОГАМ за 1963 г. Одесса, 1965, с. 20—35.

³ Борисковский П. И. Мезолитическая стоянка Казанка близ Кривого Рога.— Памятники древнейшей истории Евразии. 1975, М., с. 55—62.